

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

AZ 1848-AS FORRADALOM STATISZTIKAI HIVATALA

A magyar hivatalos statisztika intézményes megalapítása 1867-hez és *Keleti Károly* nevéhez fűződik. Az intézményesítés kísérlete azonban korábbi, és az 1848-as felelős minisztérium kinevezéséhez és sajnálatosan rövid tevékenységéhez kötődik. Természetesen magának a statisztikának a hazai művelése sokkal korábbra tekint vissza, mégpedig olyan jelentős tudósok nevével fémjelezve, akikre méltán büszke ma is statisztikus társadalmunk.

A statisztika jeles történetírójának, *Bokor Gusztávnak* A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete című, máig pótolhatatlan munkájában így foglalja össze ennek a másfél századdal ezelőtti hősi kísérletnek részleteit.¹

„Ha tehát a hivatalos statisztikának a negyvenes években nálunk még nyomai is alig voltak, nem állíthatni ugyanezt a statisztikának, mint tudománynak műveléséről. Már a XVI. és VII. századból vannak statisztikai tartalmú munkáink és a múlt századbeliek között kiváló helyet foglal el *Bél Mátyás Notitia Hungariae novae historico-geographica* című munkája. A XIX. század elejéről *Schwartner Márton* német nyelven írt munkái³⁾ említendők, de a multak legnagyobb magyar statisztikusa mégis a hangyaszorgalmú *Fényes Elek*. Egyebeken kívül egy egész könyvtár statisztikai munkát⁴⁾ írt, fáradhatatlan buzgósággal küzdve az adatgyűjtés óriási nehézségeivel. *Magyarország statisztikája* című három kötetes munkájában népszámlálás-félét próbált meg, miután az adatokat nagy fáradsággal az egyházi névtárakból összegyűjtötte.

A magánstatisztikusok e tevékenysége azonban, mint más országokban, úgy nálunk sem elégithette ki azokat az igényeket, a melyeket a negyvenes években már erőteljesebb fejlődésnek indult közgazdaságunk és közművelődésünk a meglevő állapotok ismerete terén már akkor is támasztottak. A gazdasági szakirodalomban éppen úgy, mint az országgyűléseken pedzeni kezdték egy statisztikai hivatal felállítását és elfogadták volna

¹ Részlet *Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete*. Országos m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság 1896. 4–7. old. (Az idézeteket az eredeti számozásnak megfelelően közöljük.)

³⁾ Statistik des Königsreichs Ungern, Pest, 1798, egy kötetben; később három kötetben (Ofen, 1809–11.)

⁴⁾ *Fényes* főbb munkái a következők: Magyarország s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836–40, 6 kötet. – Magyarország statisztikája. Pest, 1842, 3 kötet. – Magyarország leírása. I. rész: Magyarország általánosan. (Pest, 1847., 1 kötet); II. rész: Magyarország részletesen (Pest, 1847., 1. kötet). – A magyar birodalom statisztikai, geographiai és történeti tekintetben. I.: Komáromvármegye. Pest, 1848., 1. kötet. – Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülmenyesen leíratik. I–IV. köt., Pest, 1851. – Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása. Két rész. Pest, 1857. – Magyarország 1859-ben statisztikai birtokviszonyi és topographiai szempontból. I. kötet, Pest, 1859.

azt akkor is, ha a nem tulságosan népszerű helytartótanács ajándékozta volna az országnak. Végre 1848-ban, a felelős minisztérium kinevezésével ezek a kívánságok is teljesültek és megalakult az *első magyar statisztikai hivatal*, mint a belügyminisztérium szakosztálya.¹⁾

Fényes Elek
(1807–1876)

Főnökévé Szemere Bertalan az akkor már elismert szakember hírnevének örvendező Fényes Eleket tette meg, majd pedig 1848. május 5-ikén kineveztettek az osztály rendes tagjaivá: Bajkay Endre tabuláris ügyvéd, Jerney János, a magyarok őshazáját kutató tudós utazó, ifj. Palugyay Imre helytartótanácsi fogalmazó és censor, Galgóczy Károly, akkoriban Fényes segéde; majd pedig június 8-án az öreg Bárándy János, a ki »Magyarország statisztikai összes átnézete« című munkájával már annak előtte kitűnt és Kőváry László, Erdély történetirója és statisztikusa, a M. T. Akadémiának ma is élő levelező tagja, a ki a Székelyföldről 1842-ben és Erdélyország statisztikájáról 1847-ben adott ki egy munkát. Segédtaggá júliusban Fáy Bélát, Pest vár-

megye későbbi aljegyzőjét, kiadó és iktatóvá pedig még májusban Rakita Jánost nevezték ki, a ki később ugyancsak Pest vármegye levéltárosa lett. Ősz felé még Piperkovics Károly ügyvédet és Várady Endrét nevezték ki segédeké.²⁾

Az 1848-iki statisztikai hivatal tehát a szükséges személyzetet talán nem nélkülözte volna.¹⁾ A nemsokára bekövetkezett viharos események azonban az akkori hivatalos apparátusnak ezt az ágát is megakadályozták abban, hogy rendes munkásságát megkezdje. Fényes Elek utasítása szerint Galgóczy elkészítette ugyan a hivatal szervezeti tervezetét, személyzeti és munkabeosztását, de még arra sem volt idő, hogy ez a javaslat főnöki megerősítést nyert volna.

A míg azonban a minisztériumokban tényleg dolgoztak – persze csak rövid néhány hónapig tartott ez az állapot – a statisztikai hivatal is készített egyes munkálatokat. A tagok nagy része különben be sem járt a hivatalba, mert dolguk úgy sem lett volna. Ha azonban a kormánynak ujonczokra, vagy adókimvetésre volt szüksége, a statisztikai hivataltól kérte be a szükséges adatokat. Palugyay például az egyházi sematizmusokból és egyéb felhasználható anyagból törvényhatóságunkint és lehetőleg nagyobb községünkint összeállította a népesség nyilvántartását és ennek alapján készült az ujonczkimvetés, a

¹⁾ Az Országos Levéltár helytartótanácsi osztályában kéziratban maradt meg a »miniszteri osztályok tárgyairól« szóló, 1848. április 29-ikén 335/B. szám alatt kelt hirdetmény, amely a statisztikai hivatalt a belügyminisztérium ügykörébe sorozza.

²⁾ E nevek *Az első magyar minisztérium összes személyzetének név- és lakkönyve* című füzetből (Pest, 1848.) valók. Galgóczy Károly – a kinek a 48-iki statisztikai hivatalra vonatkozó s itt következő adatok szíves közléseért kiváló köszönettel tartozunk – úgy emlékszik, hogy a hivatal segédévé 1848. decemberében még Jancsó Adámost is kinevezték, írnokká pedig még azelőtt Lisznyay Zsigmondot. A névkönyvben ezek nem szerepelnek. Keleti szerint (Fényes Elek emlékezete. Bpest, 1878. 19. lap. Értekezések a társadalmi tudományok köréből, V. 2.) még Jászay Pál, a történetirő is tagja volt a hivatalnak. Ez azonban már azért sem valószínű, mert Jászay akkor gr. Batthyány Lajos mellett a miniszterelnökségben titkár volt. Galgóczy sem tud Jászay kinevezéséről, arról azonban igen, hogy néhányszor – mint mások is – megfordult a statisztikai hivatalban. Kőváry azt írja, hogy Jászay »határozattan« nem volt tagja a hivatalnak. – Az Országos Levéltárban fennmaradt egy 21/B. számmal ellátott meghívó fogalmazványa, amelyben Fényes Elek, Jerney János és még Kovachich Márton »hazafiúi bizodalommal« felkértek, hogy április 27-ikén »a statisztikai hivatal iránti tervet« illetőleg a belügyminiszternél megjelenjenek.

³⁾ A hivatal – úgy látszik – szakkönyvtára is gondolt. Erre vall a pénzügyminiszterhez intézett – május 6-ikán »elbocsátott« – átirat, amelyben felkéri a minisztert, hogy a statisztikai osztály »tisztai használatára« megszerzett könyvekért fizetett, összesen 47 ft. 44 kr tevő »összegek kifizetését eszközöltetni s a belügyi minisztérium hivatalos kiadásai közé soroztatni ne terheltelessék«.

mely tekintettel volt az egyes vidékek hadviselési képességére, valamint arra is, hogy az idegen nemzetiségek egyik regementben se nyomják el a magyarságot. Galgóczy az úrbérváltási szerződéseket, tagosztályokat, elkülönzéseket, ha lehetett, térképekkel együtt, igyekezett gyűjteni és erre a célra hatóságokkal, községekkel és egyes birtokosokkal hivatalos levelezést folytatott. Mintegy kétszáz tagosítási, 25–30 örökváltási egyezség gyűlt így össze, a melyekből néhány összehasonlító munkálat is készült. Ugyancsak Galgóczy a képviselőválasztási összeírásokból kidolgozta a jobbágyi birtok megoszlásának statisztikáját és a választójogban részes lakosságnak az egyes foglalkozási ágak szerint csoportosított kimutatását. Ez volt az első ilyenmű dolgozat az országban.

A statisztikai hivatal nyilván komolyan és tartósan vélte betölthetni feladatát. Felmerül a statisztikai anyag központosításának és az adatgyűjtés egyformaságának szüksége és a belügyminisztérium éppen olyan értelemben keresi meg a társmisztériumokat, mint a hogy két évtized után a második statisztikai hivatal sem szűnik meg ez irányban való sürgetéseivel. Az érdekes okmány a következő:

2143

B

Minister úr!

Az országos statistikai hivatal felállítván, hogy ez munkálkodásait rendszeresen és teljes kiterjedésben gyakorolhassa, szives bizodalommal felkérem önt, miszerint tárczájához tartozó osztályokhoz beérkezett minden iratot, mely statistikai adatot foglal magában, felszólítás folytában hiteles lemásolás végett a statistikai hivatallal közleni 's ez iránt az osztályigazgató uraknál a' kellő rendeletet megtenni sziveskedjék. Egyszersmind, ha ön saját tárczáját illető statistikai adatgyűjtés végett utasításokat 's illetőleg táblázatokat küldend a törvényhatóságokhoz, nagyobb egybefügés végett óhajtánám hogy ezek egy időben, sőt előzőleg a statistikai hivatallal is közöltetnének.

Budán, május 23-án 1848.

A viszonyok zavarodásával a megkezdett munkásság eme csirái is nyomtalanul elenyésztek. A tagok egy része nemzetörnek állott be, Fényes a forradalmi vészbiróság elnöke lett és a magyar kormánynek Debreczenbe való levonulásával a statisztikai osztály működése is végkép megszűnt.¹⁾

¹⁾ Galgóczy a következőkép írja le az 1848-iki statisztikai hivatal helyiségét: »Az egész hivatal három szobából állott, az országháznak az uri utczára menő részén, az első kapu feletti emeleten, az épület azon szárnyában, a hol a második minisztérium alatt Trefortig a vallás- és közoktatási minisztérium volt.«